

HİNT VE AVRUPA MASALLARINDA DENİZKIZI MOTİFİ

Korhan KAYA¹

Öz

Hint-Avrupa denildiği zaman akla hemen dil ailesi gelir. Oysaki Hint-Avrupa aynı zamanda bir kültürel birliğe de işaret eder. O nedenle Avrasya coğrafyasındaki bütün kültür unsurlarının araştırılmasına gereksinim duyulur. Bu makalede denizin altında yaşayan kızların karada yaşayan erkeklerle aralarındaki aşklar ve cereyan eden olaylar vasıtasıyla bir Hint-Avrupa bağı kurulmaya çalışılmaktadır. Sanskrit Edebiyatı'nın önemli eserlerinden biri olan Vetālapañcaviṃśati (Hortlağın 25 Masalı) adlı eserde anlatılan masallardan hareketle, başta Baltık Denizi ülkeleri olmak üzere tüm Avrupa masalları ve mitolojileriyle ilişkiler incelenmeye çalışılmaktadır. Anadolu'da anlatılan deniz kızı masalına da değinilerek motifler arasındaki farkların da nedeni hakkında bir soru işareti bırakılmaktadır. Sonuç olarak Hint-Avrupa'nın sadece bir dil ailesi değil aynı zamanda bir kültür ailesi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Deniz kızı,
Hint-Avrupa,
Purūravas-Urvāshī,
Jūrate, Andersen,
Rusalka, Sadko.

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 24.04.2023
Kabul Tarihi: 20.05.2023
E-Yayın Tarihi: 30.06.2023

MERMAID MOTIF IN INDIAN AND EUROPEAN TALES

When Indo-European is mentioned, the language family immediately comes to mind. However, Indo-European also indicates a cultural unity. Therefore, it is necessary to investigate all cultural elements in the Eurasian geography. In this article, an Indo-European bond is tried to be established through the fact that the girls living under the sea are together with the men living on the land, the love between them and the events that take place. Based on the tales told in the work called Vetālapañcaviṃśati (25 Tales of the Vampire), which is one of the important works of Sanskrit Literature, relations with all European tales and mythologies, especially the Baltic Sea countries, are tried to be examined. The mermaid fairy tale told in Anatolia is also mentioned, leaving a question mark about the reason for the differences between the motifs. As a result, it is concluded that Indo-European is not only a language family but also a cultural family.

Keywords

Mermaids,
Indo-European,
Purūravas- Urvāshī,
Jūrate, Andersen, Rusalka,
Sadko.

Article Info

Received: 24.04.2023
Accepted: 20.05.2023
OnlinePublished:30.06.2023

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Hindoloji Anabilim Dalı. kokaya@yahoo.com. ORCID: 0000-0002-3755-1899.

Avrupa masallarından bazıları denizkızlarıyla (mermaids) ilgilidir. Acaba bunların Hindistan ile birlikte Polonya ve Litvanya hattı boyunca Baltık Denizi'ne varan bir bölgede yayılmış olmaları, bize Hint-Avrupa kültürü ile ilgili bir veri yakaladığımızı düşündürtebilir mi? Bu tür denizkızları, açık veya kapalı denizlerde ve hatta göllerde bulunduğu düşünülmüş olan hayali varlıklardır. Alt tarafları balık biçiminde düşünülmüş olsa da böyle olmayabilen, deniz altında insanlarla aşk yaşayan denizkızları motifinin Hint'te de var olması şaşırtıcı mıdır? Bu tür denizkızlarına ilk örneklerden bir tanesi, Hint Vetālapañçavimṣati'sindeki bir masalda karşımıza çıkar. Denizkızı ile insan arasında yaşanan aşka örnek oluşturan bir başka masal, Polonya dilinde Jurata denilen ve Litvanya efsanesinde Jūrate olarak geçen "Jūrate ve Kastytis" efsanesinde görülür. Danimarkalı Hans Christian Andersen'in "Küçük Deniz Kızı" masalı da aynı türde örneklerden biridir. Bu Hint-Avrupa çizgisi içinde, birçok eksiğine rağmen, benzer bir Türk masalı da vardır. Varmaya çalıştığımız sonuç Hint-Avrupa oluşumunun, yani dil ve kültür ailesinin, Hindistan'dan Baltık Denizi'ne kadar uzandığını gösteren bir kanıtını ortaya koymaktır.

Vetālapañçavimṣati (Hortlağın Yirmi Beş Masalı) adlı eserin yedinci masalında konu kısaca şöyledir:

Kral Çandasimha'nın güvenini kazanan Sattvaṣīla adında bir adam, ona olan bağlılığı ve hizmetiyle onun en yakın dostu olmuş. Bir gün kral onu, kız istemek için, Lankā adasına göndermiş. Gemiyle denizde ilerlerken yarı yolda denizin içinden, ucunda bir bayrakla, ucu bulutlara kadar degen bir bayrak direği çıkmış. O sırada başlayan yağmur ve fırtınanın etkisiyle gemi bu direğe doğru gelip ona bağlanmış. Sonra bayrak direği gemiyi de alarak batmış. Gemidekiler bağırırken Sattvaṣīla elinde kılıçla bayrağı izlemiş. O arada gemi parçalanmış, içindekiler deniz canavarlarına yem olmuş. Sattvaṣīla kendisini, sütunları mücevherli, sarayları altından görkemli bir şehirde bulmuş. Süslü bahçeler görmüş ve bir Durga mabedinde tapınmaya başlamış. O sırada bir peri kızı belirmiş ve adama tapınağın önünden bir kapı ve bir yol açmış. Gözleri mavi nilüfer çiçeği gibi, vücudu su zambağı gibi zarif bir kızmış bu. Tanrıça'nın tapınağının iç kısmına girdiklerinde binlerce genç kızın onu beklemekte olduğunu görmüşler. Sattvaṣīla hayran bir şekilde kızın peşinden yürümüş. Kapıdan geçtiğinde görkemli bir şehirle karşılaşmış. Orada, pırlantalarla süslü bir sedirin üstünde oturan genç bir kız görmüş, ona doğru yaklaşır yanına oturmuş. Onun güzelliğine çarpılmış. Kız adamın kendisine âşık olduğunu görünce hizmetçilerine dönüp bakmış. Onun ne demek istediğini anlayan hizmetçiler adama "kalk, yıkan, bir

şeyler ye" demişler. Sattvaşila kendisine bahçede gösterilen havuza girmiş. Havuzun suyuna battığı anda kendisini kral Çandasimha'nın sarayının bahçesinde bulmuş. Kızı kaybettiği için fena halde üzülmüş. Bahçede deli gibi gezinip hayal kırıklığı ile ağlamış. Kral ne olup bittiğini sormuş. O da başından geçenleri anlatmış. Kral böylesi yiğit bir kişinin aşk karşısındaki çaresizliğine şaşırılmış, ona olan şükran borcunu ödemek için onu kıza götürmeye karar vermiş. Krallığını vezirlerine bırakıp bir gemiye atlamış ve Sattvaşila'yla birlikte ucunda bayrak olan direğin bulunduğu yere gitmiş. Önce Sattvaşila sonra da kral, direklerle birlikte deniz dibine dalmışlar ve o görkemli şehre ulaşmışlar. Kral orada o güzel kıza görmüş ama ona yüz vermek istememiş. Kız kralın büyük bir şahsiyet olduğunu anlamış. Ona Asuraların kralı Kalanemi'nin kızı olduğunu, babasının Vishnu tarafından öldürüldüğünü, bu iki görkemli şehrin kendisine ondan kaldığını anlatmış. Kralı bir baba gibi gördüğünü belirterek emrine amade olduğunu belirtmiş. Kral da kıza dostu Sattvaşila ile evlenmesini teklif etmiş. Kız uysallıkla kabul etmiş. Kızla evlenen Şattvaşila muradına ermiş, aynı zamanda o iki şehrin kralı da olmuş. Kral Çandasimha havuz yoluyla ülkesine geri dönmüş.

Bu masalın Hindî ve Tamil uyarlamalarında deniz altı macerası yok edilmiş durumdadır (Penzer, 2001: Cilt VI, 278). Ancak bu masalda en önemli nokta, olayın deniz altında geçiyor olmasıdır. Başka deyişle, yeryüzünden bir erkeğin deniz altından bir kızla aşk yaşaması olayıdır. Dravidler'de bu tür bir hayali düşünce tarzının gelişmemesi, onların Hint-Avrupalı olmamalarından kaynaklanıyor olsa gerektir. Keza Hindî dili yaklaşık olarak 10. yüzyıldan itibaren oluştuğuna göre erken Āri dönemine ait bir efsanenin o yüzyıla kadar geçerliliğini yitirdiğini düşünebiliriz. Belki böylelikle Tamil ve Hindî uyarlamalarda deniz altı macerasının neden bulunmadığının yanıtını verebiliriz.

Vetālapañçavimṣati'nin on ikinci masalında da yine deniz altı motifini görürüz. Kadın düşkün bir kral Yaşahketu'nun fedakâr veziri Dirghadarşin ülkeyi onun adına yönettiğinden ülkede onun hakkında dedikodu çıkmış. Ülkenin tüm zenginliği emrinde olduğu için herkes onu zevk ve sefa içinde yaşamakla suçlamış. Söylentilerden bıkan vezir, kaçıp bir yerlerde gizli yaşamak istemiş. Bir tüccarla tanışmış ve onunla denize açılıp Altın Ülkesine gitmiş. Dönüş yolunda denizin ortasından bir istek ağacı çıkmış. Ağacın dibinde güzelliğiyle insanın aklını başından alan bir kız duruyormuş. Kız elindeki lirle şarkı söylüyormuş. Şarkı bitince aniden ağaçla birlikte denizin içine batıp kaybolmuş. Denizciler bu kızın her zaman böyle görünüp kaybolduğunu söylemişler. Vezir ülkesine dönünce olayı kadın düşkün

olan kralına anlatmış. Kral çok heyecanlanmış ve o kızı bulmak istediğini söylemiş. Veziri krallığının başında bırakıp aynı yere kendisi gitmiş. Kız liriyle şarkı söyleyip ağaçla birlikte suya batmış. Kral da peşi sıra kendisini suya atmış. Kral Yaşahketu suya girince orada görkemli bir şehir görmüş. Kıymetli taşlardan yapılmış sütunları, altından duvarları, incilerle bezeli pencereleri ve sarayları olan bir şehir. Orada kızı bulmuş, kızın ona kim olduğunu sorması üzerine kral kendisini tanıtmış. Kız da babasının yalnız bıraktığı Mrigankavatī imiş ve sıkıntıdan istek ağacıyla birlikte yüzeye çıkıp şarkı söylüyormuş. Evlenmeye karar vermişler. Fakat kız bir şart koşmuş: “Her ayın belirlenmiş dört gününde ben kendimde olmuyorum, o günlerde gitmeliyim ve sen bana ne bir soru sormalısın ne de bana engel olmalısın.” (İzleyen satırlarda görüleceği üzere kızın veya erkeğin susması motifi). Sonra Gandharva usulüyle (sevişerek) evlenmişler. Bir gün kız söylediği o günün geldiğini belirterek demiş ki: “Sen burada bekle. Şuradaki kristal köşke sakın gireyim deme, yoksa bir göle düşersin ve insanların dünyasına geri dönersin.” Kral ise elinde kılıçla kızı takip etmiş ve onu uğradığı lanetten kurtarmış. (Laneti yapan kızın babasıdır). Sonra kadın düşkünün kral kızı oyuna getirip onunla birlikte kristal köşkün bahçesindeki havuza girmek suretiyle yeryüzündeki kendi şehrinin havuzundan çıkmış. Kız olağanüstü güçleri kaybaldığı için mutsuzmuş. (Denizkızının yeryüzünde mutsuz olması motifi). Kral ise bir kadını daha elde ettiği için zevkten dört köşe olmuş.

Farklı dünyalara ait canlıların aşkı bir tür “yasak aşk” tır, fakat onlar her türlü zorluğa rağmen bir araya gelirler. Bunun için bedeller ödenir.

Litvanya efsanesine göre, tüm denizi ve deniz yaşamını idare eden Baltık Denizi tanrıçası Jūrate ile (Polonya dilinde Jurata) genç ve yakışıklı balıkçı Kastytis böyle bir yasak aşkı tatmışlardır. Jūrate’nin babası şimşek tanrısı Perkunas² kızını su tanrısı Patrimpos’a vereceğine dair söz vermiştir. Ancak kız, yeryüzünde yaşayan balıkçı Kastytis’e âşık olmuştur. Onunla kehribardan yapılmış kalede güzel günler geçirir. Baba bu duruma çok kızar, kehribar kaleyi parçalara ayırır ve kızını deniz dibine zincirler. Kastytis öldürülür, Jūrate yas tutar. Bu efsanenin değişik uyarlamaları olmasına rağmen konunun iskeleti aynıdır. Eskiliği ise belli değildir. İlk kayıt altına alan 1842 yılında Liudvikas Adomas Jucevicius’tur. Ancak bu yeni tarih bizi yanıltmamalıdır, bu tür efsanelerin, denizkızlarının, rusalkaların, Yunan mitolojisindeki sirenlerin, nemflerin eski zamanlara ait olduğu ortadadır. Eski efsanelerin veya masalların derlenip toparlanması son yüzyıllarda olmuştur.

² Hint Parcanya’sı.

Bu efsanenin bir benzeri Danimarkalı Hans Christian Andersen (1805-1875) tarafından “küçük denizkızı” adıyla kaleme alınmıştır.³ Bu masala göre, bir zamanlar denizler ülkesinde, suların altında derinlerde bir ülke varmış. Bu ülkenin kralının altı kızından en küçüğünün yeryüzünü görmesine on beş yaşından sonra izin verilmişmiş. Zamanı geldiğinde kız, bir gemide bulunan yakışıklı prensi görüp ona âşık olmuş. Fırtına sonucu parçalanan gemiden düşen genci boğulmaktan kurtarmış. Kız âşık olduğu gençle evlenebilmek için insan olmak istemiş. Onu insana çevirecek cadı (büyücü kadın) ise bedel olarak onun sesini istemiş. Kız kabul etmiş. Fakat eğer genç prens onunla evlenmezse kız sonsuza dek deniz köpüğüne dönüşecekmiş. Nitekim prens kızı tercih etmeyip başka birisine gönlünü kaptırınca küçük denizkızı için köpüğe dönüşmekten başka çare kalmamış. Kurtulması için tek çare olan bıçağı ablalarının saçlarını cadıya vererek kazanmalarına ve o bıçağı ona vermelerine rağmen, sevgisi ağır geldiğinden, kız onu prensin kalbine saplayamamış.

Çek besteci Antonin Dvorak’ın (1841-1904) Rusalka adlı operasında da konu aşağı yukarı böyledir. Rusalka, Slav mitolojisinde suda boğulan bir bakirenin gölde yaşayan ruhudur; Hristiyanlığın etkisiyle, vaftiz edilmeden ölen kız çocukları için de geçerli olan bu aynı durum efsaneye eklenmiş durumdadır. Farklı bölgelerde yaşayan Slavlar rusalkaları farklı tanımlayabilirler. Sonuçta bunlar kuyruğu olmayan denizkızlarıdır. Rus rusalkaları narin, yarı saydam derili, gün ışığından uzakta yaşadıkları için soluk yüzlü, maddesel olmayan, çekici genç kadınlardır. Bunlar su kuşlarına da dönüşebilirler ve bazen ayakları perdelidir (Warner, 2010: 69). (Hintte de gölde yüzen peri kızları vardır; bkz. aşağıda Purūravas ile Urvaṣī efsanesi). Bir Rusalka ile aşk yaşayan erkeğin sonu her zaman trajediyle biter.

Rusalka, sürekli göle gelip yüzen bir prense âşık olmuştur. Ona kavuşmak için babasından insana dönüşmeyi ister. Babası insanların kötülükle dolu olduğunu söylese de onu kararından caydıramaz. Son çare onu kıyıdaki kulübede yaşayan cadı Jezibaba’ya gönderir. Jezibaba’nın iksiri onu insan yapacaktır ancak Rusalka sesini kaybedecek, reddedilmesi halinde ise sonsuza kadar lanetlenecektir. Rusalka tereddütsüz iksiri içer. Prens onu görünce ona sarılır ve onu sarayına götürür, bu sırada Rusalka’nın kız kardeşleri onun arkasından ağlamaktadırlar. Çok geçmeden prens başka bir prenses yüzünden Rusalka’yı reddeder. Onun soğuk bedenine sarılamamaktadır. Rusalka pişman olur ve su ülkesine geri döner. Jezibaba’dan

³ H. C. Andersen, Andersen Masalları, Çev: Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları 165, İstanbul, Mart 2013. Alexander von Zemlinsky (1871-1942) adlı besteci bu Andersen masalından etkilenerek Die Seejungfrau (Küçük Denizkızı) adlı eserini bestelemiştir.

kendisini kurtarmasını ister. Cadı ona bir bıçak verir ve kendisini bu duruma düşüren âşığını öldürmesini ister, çünkü ancak bu durumda lanetten kurtulabilecektir. Ancak kız bıçağı göle atar. Ölü bir ruh olup karanlıklarda yaşamayı seçer. (Devamında Su Cininin de yardımıyla sevdiği adamla karşılaşır, onunla öpüşür ancak kural gereği adam bunu canıyla öder, vs.)

Görüldüğü üzere Andersen'in masalıyla pek çok ortak yönleri olan bir anlatımdır bu. Slavların yaşadığı bölgeden Baltık Denizi'ne kadar uzanan bir coğrafyanın ortak efsanesinin değişik anlatımları olsa gerek.

Bir Rus efsanesi olan Sadko, müzik aletiyle (gusli) müzik yapıp deniz tanrısının beğenisini kazanma ve onun verdiği altın balıklarla yoksul kasaba Novgorod'u zenginleştiren ozan Sadko ile ilgilidir. Sadko sürekli Ilmen Gölü kenarına gelip dertli dertli müzikler çalar. Deniz Çarı, İlmen Gölü'nün dibindeki sarayında kutlama yaparken iştirmiştir ozanın sesini. Rimsky-Korsakov (1844-1908) bu efsaneyi ünlü Sadko Operası'nda işlerken deniz çarının kızının Sadko'ya âşık olmasını, deniz dibinde yapılan eğlenceyi, gusli ile çaldığı çalınca müzikle dans eden kral ve kızının fırtınalar koparması sonucu ortaya çıkan eski bir askerin hayaletini, bu hayaletin onun müzik aletine dokunmasıyla dansın bitişini ve Sadko'nun yüzeye çıkışını anlatır. Tabii ki tüm opera Novgorod'dan başlayan çok daha geniş bir anlatıma sahiptir.⁴

Hindistan bir yanda Baltık Denizi bir yanda olmak üzere geniş coğrafya göz önüne alındığında, bu coğrafyada benzer anlatımların olup olmadığını araştırmak bir zorunluluk halini alır. Arap "Bin bir gece Masalları" içinde geçen denizci Sindbad masallarında, gemileri batıp sulara düşen Sindbad'ın sıra dışı serüvenleri herkes tarafından bilinir. Fakat bunlar hep adalarda, kara parçalarında, yani toprağın üstünde geçen maceralardır. Sindbad hiçbir zaman deniz dibinde bir serüven yaşamaz. Asya

⁴ Sadko, Ilmen Gölü kıyılarındaki Novgorod'dan gelen fakir bir müzisyendir. Bir gün Sadko'nun müzik aleti gusliyi çalıştırdığından etkilenen deniz çarı Sadko'yu Novgorodlu tüccarlarla gölden altın bir balık yakalayacağına dair bahse girmeye teşvik eder. Sadko bahsi kazanır, elde ettiği kazançla bir gemi filosu inşa eder, tüccar olur ve su çarına olan minnet borcunu çabucak unuttur. Bir gün gemileri altın, gümüş ve inci yüklü halde başarılı bir ticaret görevinden dönerken, rüzgârın esmemesinden dolayı gemiler denizin ortasında kalır. Sadko tayfa kurban ederek kurtulmayı dener ama olmaz çünkü yazgı Sadko'nun yazgısıdır. Deniz çarına minnet borcunu ödememenin cezasını çekme zamanıdır. Denizin dibini boylayan Sadko gusli çalmaya başlar. Deniz çarı hoşlanır, dans eder, onun dansı fırtınalar yaratır, birçok gemi batır, tayfalar boğulur. Ruhların kıyımından rahatsız olan Aziz Nikolai (burada Hristiyanlığın etkisi var) müdahale ederek durumu kurtarır. Sadko'ya guslinin tellerini kırmasını söyler. (E. Warner, Rus Mitleri, Phoenix, Ankara, 2010, s: 36.) Hintte kral Udayana ve Vasavadatta efsanesinde de Udayana telli bir müzik aleti çalar ve bu yeteneğiyle sevdiği kızı kazanır. Ayrıca Vetâla 12. masalda kız lir çalar ve şarkı söyler.

ve Avrupa arasında bir köprü durumunda olan Anadolu'da ise masalın Hint-Avrupa orijinallerine yaklaşım gösteren bir örneğe rastlıyoruz.

Türk masalında (Tezel, 1985: Cilt 1, 25-36) konu, göl dibindeki üç kız kardeş periden en küçüğünün balık ağları yardımıyla yüze çıkması, orada apar topar bir oğlanla evlendirilmesi ile daraltılmış durumdadır. Konu daha çok köylü kadının kurnazlıkları ve peri kızının koca evinde yaptığı sihirli işler üzerine kaydırılmıştır. Ancak kızın hiç konuşmaması veya pek az konuşması Avrupa masallarında gördüğümüz "kızın susması" motifine yakındır. Masalın sonunda dili iyice açılan kız, kiminle evlendiğini bilmeyen genç kocasına üç peri kardeş olduklarını, gölün dibinde top oynarken yukardan balık ağlarının indiğini gördüklerini, "bu ağlara takılıp da yukarı çıksak acaba dünya güzel midir?" diye düşündüklerini, kendisinin ablalarından ayrılarak yukarı çıktığını anlatır. Bir kadının (masalın başındaki köylü kadın) "işte kızım çıktı" diye bağırdığını, kendisini alıp buraya getirdiğini, düğün yapıp onunla evlendiğini, kendisiyle "köylü kıızı" diye alay ettiğini, buna gücenip hiç konuşmadığını söyler. Göl dibinde oynayan perilere rağmen Türk masalında Hint ve Avrupa masallarında gördüğümüz su altı sarayları betimlemesi yoktur. Suların kralından, prensesinden de söz edilmez. Ancak perilerin sayısı, Rusalkalar gibi, üçtür. Kızın konuşmaması (Hint-Avrupa'da konuşma yeteneğini kaybetmesi) Anadolu'da mantıklı bir nedene dayandırılmış. Türk masalındaki "somutluk" gözden kaçmıyor.

Yukarıda "farklı dünyalara ait canlıların aşkları bir tür yasak aşktır, fakat onlar her türlü zorluğa rağmen bir araya gelirler" demiştik. Nitekim biri yeryüzünden diğeri su altından olmak üzere iki insanın aşkı buna örnek oluşturur. Yeryüzündeki erkek, su altındaki dişidir ve "peri" olarak adlandırılır. Bu şekilde baktığımızda bu kavuşması olanaksız aşk modelinin ilk örneğini yine Hintte buluruz. Bu, Hint-Avrupa kültürüne ait ilk aşk öyküsü olan Purūravas ile Urvaṣī efsanesidir.

İlk kez Rigveda'da (X, 95) anlatılan bu efsaneye göre, bir ölümlü olan kral Purūravas, ölümsüz peri kızı (Apsaras) Urvaṣī'ye âşık olmuştur. Apsaraslar her ne kadar göksel müzisyenler olan Gandharvalara ait kızlar (hatta onların karıları) olsalar da adlarının anlamı "suda giden" dir. Bulutlardan yapılmış suların içinde dolaşanlar olarak da tanımlanırlar. Göksel katlarda otururlar fakat sulardan da hoşlanırlar. Bu öyküde peri kızı Urvaṣī kral ile "onu asla çıplak görmemek" şartı ile evlenir. Bir anlık şimşek çakması şartı bozar ve sevgililer ayrılırlar. Aslında hileyi yapan Apsarasların gerçek sahipleri olan Gandharvalar'dır. Purūravas deli gibi sevgili karısını arar. Śatapatha Brāhmana (XI, 5) anlatımında kederden ağlayarak bütün Kurukshetra'yı

dolaşan kral Purūravas sonunda Anyatahplaksha adlı bir göle varır. Göl kenarında yürür. Gölde peri kızları kuğu biçiminde yüzmektedirler. (Rusalkalar'ın perde ayaklı su kuşlarına dönüşebilmeleri gibi). Urvaşî onu tanır ve diğer kızlara söyler. Peri kızları "haydi ona görünelim" derler ve görünürler. Purūravas Urvaşî'ye eve dönmesi için yalvarır. Urvaşî "ben rüzgâr gibiyim, beni yakalamak zordur, haydi sen evine dön" diyerek reddeder. Purūravas ısrar edince Urvaşî ona akıl verir ve ona bir Gandharva haline gelmesini söyler. (Su perilerinin yeryüzünde insan olma isteklerinin tersi bir durum).⁵ Bir dizi Brāhmanik uygulamalardan sonra o Gandharvalara kurban sunarak Gandharva haline gelir (Kaya, 2003: 47-50).

Hintlilerin Nala ile Damayantî⁶ adlı masalında da kral Nala ile prenses Damayantî'yi birbirine âşık edenler, altınlarla süslenmiş kuğulardır. Nala ormanda gezinirken birini eline alır, kuğu dile gelir ve kendisini öldürmezse ona büyük iyilik yapacağını söyler. Yapacağı iyilik, gidip Damayantî'ye onu övgü dolu sözlerle anlatıp iyice ona âşık etmektir. Nala kuşu bırakır, o da gidip dediği gibi yapar. Altınlarla süslü kuğular Vidarbha ülkesine gittiklerinde prensesin yaşadığı yerde her biri bir tarafa dağılırlar. Damayantî hangisine yaklaşırsa o bir insan gibi dile gelip Nala'dan övgü dolu sözlerle bahseder. Damayantî Nala'ya iyice ilgi duyar, âşık olur.

Burada yine kuşların iki insan arasında çöpçatan konumunda bir motif oluşturduklarını görmekteyiz. Nala ile Damayantî masalı da her ne kadar Purūravas ile Urvaşî kadar eski olmasa da Hindistan'ın oldukça eski masallarından bir tanesidir. Bu masalda Damayantî'ye talipli olarak ortaya çıkan tanrılar İndra, Agni, Varuna ve Yama, yani eski Vedik dönem tanrılarıdır. Kuğu motifi de eski bir motif olmalıdır. Purūravas ile Urvaşî'de de gördüğümüz bu motif, peri kızı tasavvurunu Hindin, Hint-Avrupa'nın en eski zamanlarından daha önce dile getirdiğini kanıtıyor gibi gözükmektedir.

Kuşu kızlar dünya mitolojilerinde sıkça rastlanan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Örneğin Yunan mitolojisinde Leda bunlardan biridir. Deniz ihtiyarı Nereus'un (Erat, 1978: 235) ise deniz köpüklerini simgeleyen (Andersen'in köpüğe dönüşen Küçük Deniz Kızı) deniz dibindeki sarayında birlikte yaşadığı birbirinden güzel elli kızı (Nereus Kızları) burada anılmalıdır. (Hint öyküsündeki deniz dibindeki

⁵ Purūravas ile Urvaşî öyküsü Hint edebiyatında başka yerlerde de anlatılır. Örneğin; Vishnu Purāna'da (IV, 6), Kathāsaritsāgara'da (III, 17), Rāmāyana'da (VII, 56). Ayrıca büyük şair Kālidāsa Vikramorvaṣī adlı eserinde bu konuyu işlemiştir. Sonraki anlatımlarda Vishnu inancının etkileri görülür.

⁶ Mahābhārata III, 53, 79.

güzel kızlar akla gelmeli; öte yandan ihtiyarı Vetāla 7. masalda Hintli kral Çandasimha, 12. Masalda da Mrigankavatī'nin babası simgelemiş gibi görünüyor). Slav mitolojisine değinmiştik. Buna Bulgarların kuğu kız benzeri Samodivaları, Sırp Vilaları eklenebilir. Keltlerde de Eochaid ve Etain masalında, Eochaid'in karısı Etain tanrı Mider tarafından kuğu biçiminde kaçırlır (Hastings, 1994: 125). İskandinav ve Alman mitolojileri içinde de benzer kuğu kız anlatımları bulunmaktadır.

Altay halklarında anlatılan öyküye göre, "bir erkek bir göl kenarına iner ve burada elbiselerini kıyıda bırakmış kadınların çıplak olarak yüzdüklerini görür. Oyun olsun diye kadınlardan birinin elbisesini çalar. Kadınların hepsi kuğu ya da kaz olup uçar gider, ama elbisesi çalınan kadın kıyıda kalır. Erkekle evlenir ve ona bir erkek evlat verir. Daha sonra kuş giysilerine yeniden kavuşur ve kaçmayı başarır" (Roux, 2005: 334-335). Burada gökten gelen kadın-kuşların su içinde olmalarının suyun dölleyici özelliği ile paralellik kurularak kadının doğurganlığına vurgu yapılmaktadır. Mançular'da zayıf şekilde görülen kuş-kadın (kuğu ya da kaz) efsanesi Buriyatlar'da daha net karşımıza çıkar. Avcı yakaladığı kuşla evlenir, çocuk sahibi olur. Ancak kuğu-kadın bir gün elbiselerini giyip gider ve uçarak giderken de "siz yeryüzüne aitsiniz ve yeryüzünde kalacaksınız, ben gökten indim oraya çıkmam gerek" der (Roux, 2005: 336). (Tıpkı Urvaşī'nin Purūravas'a ayrı dünyalardan olduğunu söylemesi gibi). Kadın-kuş ve Kuğu Gölü efsanesinin benzerleri az-çok farklarla Başkırtlar'da veya Altaylı olmayan Samoyedler'de, Çukceler'de, Laponlar'da da görülür. Ruslarda Kuğu Gölü meşhur bir tema olarak halk kültürü içine girmiştir (Roux, 2005: 338). Nitekim Rus besteci P. İ. Çaykovski de "Kuğu Gölü Bale Süiti" adlı eserinde etkilendiği bu temayı işlemiştir. Jean-Paul Roux bu efsanenin son derece yaygın olmasının ve Türk-Moğol halk kültüründe görece geç bir zamanda ortaya çıkmasının bu efsanenin Slavlardan alındığını gösterdiğini belirtiyor (Roux, 2005: 338). Öte yandan Rigveda'nın en eski ilahilerinden olduğu kuşku götürmeyen Urvaşī efsanesi bize konunun malzemesinin daha eski olarak Hintte bulunduğunu kanıtlamaktadır. M. E. Satone'nin bir yazısına dayanarak, kuğu olma fikrinin, bekâr kızların erkek gözünden kaçma ve gizlenme isteğinden doğduğunu, kuğunun, kendisini gelin tülüyle erkekten gizleyen kızı sembolize ettiğini söyleyen B. Ögel de bakire kızların Lotus Gölü'nde bir kuğu şekline girmiş olarak yüzdüklerini, bunun Hint mitolojisinin ilk çağlarından beri görülmeye başlandığını kabul etmektedir (Ögel, 2010: 492-493).

Sonuç olarak, Hindistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyada benzer masal motiflerinin varlığına dayanarak sadece dilsel açıdan değil, kültürel açıdan da

bir Hint-Avrupalılığın var olduğunu görmekteyiz. Deniz altında yaşayan kızlar, onların yeryüzünden erkeklerle aşk yaşamaları, kızların konuşma yeteneklerini yitirmeleri veya bunun bir şekilde engellenmesi, perilerin suda yüzen kuşlara dönüşmesi, su kuşlarının onları çağırması, bir müzik aletiyle sevileni kazanma veya onunla avantaj kazanma gibi pek çok konu ve motif yönünden bu benzerliğe tanık olmuş oluyoruz. Anadolu'da anlatılan masalın ise ne zaman ve nasıl Türk masalları içine karıştığını bilmiyoruz. Üç peri kızının su altındaki yaşamlarıyla ilgili ayrıntı yoktur, sadece top oynadıkları söylenir. En küçük kız yüzeye çıkar, hemen evlendirilir, konuşmaması (Hint-Avrupa'da gördüğümüz kızın susması) mantıklı bir nedene dayandırılır. Oldukça Türkleştirilmiş anlatımın Hint-Avrupa orijinaline nazaran daha fazla karada geçtiğini ve su yaşantısından uzak bir hava çizdiğini görüyoruz. Anadolu'da böyle bir masalın var olması bir ihtimal, tesadüfen bir Hint-Avrupa masalının duyulması ve ondan etkilenilmesiyle açıklanabilir. Burada Anadolu insanına saçma gelen yanlar atılmış ve masal "Türkleştirilmiş" yahut "Anadolulaştırılmış" gibi gözükmektedir. Denizkızı tipinin değişik şekillerde olması ise zamana ve bölgeye bağlı olan bir özelliktir. Baltık Denizi bölgesinde balık gibi kuyruğu olduğu hayal edilmişse de bu Hint'te yoktur.

"Hint-Avrupa" kavramının anlaşılması ve bu kavramın dayandığı gerçeğin netleşmesinde Arkeoloji, Dilbilim, Tarih ve Coğrafyanın yanı sıra Hindoloji ile birlikte Etnoloji ve Halk Biliminin de yardımına gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

Andersen, H. C. (2013). *Andersen Masalları*. (çev. Tahsin Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Binbir Gece Masalları, Cilt 1/2 (2001). (çev. A. Şerif Onaran). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Can, H. Derya (2003). Hintlilerin İlk Aşk Öyküsü, Purūravas ve Urvaṣī, A.Ü., *D.T.C.F. Dergisi*, Cilt 42, Sayı 1-2.

Dietrich, Ayşe Pamir (2003). *Rus Edebiyatı (XI-XVII. Yüzyıl)*, İstanbul: Multilingual.

Erhat, Azra (1978). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

The Hymns of the Rigveda (1999). (çev. T.H Ralph Griffith) Delhi: Motilal Banarsidass.

Hastings, James (1994). *Encyclopedia of Religion and Ethics*, (Cilt 12) "Swan-Maidens" Edinburgh: T. And T. Clark.

Hortlağın 25 Öyküsü (2000). (çev. Korhan Kaya), Ankara: İmge Kitabevi.

Kaya, Korhan (2003). *Okyanusun Kıyısında (Hint Edebiyatı Seçkisi)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Monier-Williams, Sir Monier (1990). *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Naki Tezel (1985). *Türk Masalları (Cilt 1)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi (Cilt 1)*. Ankara: TTK Basımevi.

The Ocean of Story (Cilt VI) (2001). (Trans. N. M. Penzer) Delhi: B. R. Publishing Corporation.

Rigveda (2018). (çev. Korhan Kaya). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Roux, Jean-Paul (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (çev. L. Arslan Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ruben, Walter (1942). *Hint-Türk Masal Münasebetleri, A.Ü., D.T.C.F. Dergisi, Sayı 1*, Ankara: TTK Matbaası.

Warner, Elizabeth (2010). *Rus Mitleri*. (çev. Mert Kireççi) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Winternitz, M. A. (1927). *History of Indian Literature (Cilt 1)*. Kolkatta: Kalküta Üniversitesi.